

УДК 930.253:[061.2:323.113(=161.2)(100)

В. О. ТИХЕНКО*

ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ

На основі документів, що надійшли на зберігання до Центрального державного архіву зарубіжної україніки, висвітлено умови створення, основні етапи діяльності та здобутки однієї з найвпливовіших громадських організацій української діаспори – Світового Конгресу Українців (СКУ), а також подано короткий огляд цих документів.

Ключові слова: Світовий Конгрес Вільних Українців (СКВУ); Світовий Конгрес Українців (СКУ); Пан-Американська конференція; українські громадські організації за кордоном; українська державно-національна ідея; оборона прав людини; конгреси; діаспора.

2010 р. на постійне зберігання до Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ) надійшла добірка документів, що висвітлюють умови виникнення та діяльність Світового Конгресу Українців (СКУ) (до 1993 р – Світовий Конгрес Вільних Українців (СКВУ)).

Світовий Конгрес Українців (англ. Ukrainian World Congress) є міжнародною координаційною надбудовою українських громад у діаспорі, що представляє інтереси понад 20 млн українців. СКУ об'єднує в своєму складі українські організації із 34 країн та підтримує зв'язки з українцями ще 14 країн. 2003 р. визнаний неурядовою організацією в Економічній та соціальній раді Організації Об'єднаних Націй зі спеціальним консультативним статусом¹.

Протягом багатьох років СКУ об'єднує й координує діяльність багатьох українських суспільно-громадських надбудов, крайових централей, організацій і громад. Багато об'єднань і товариств належать до цієї організації через ради й комісії, котрі діють в системі СКУ. До складу СКУ увійшли також українські національні об'єднання в окремих країнах: Український конгресовий комітет Америки, Конгрес українців Канади, Координаційний осередок українських громадських центральних установ (Європа), Союз українських організацій Австралії тощо. У роботі СКУ активну участь беруть представники українських церков, жіночих, молодіжних і студентських організацій.

Керівними органами СКУ є Конгрес, Секретаріат і Контрольна Комісія. Конгреси (з'їзди) відбуваються кожні п'ять років. У перерві між конгресами Пленум Секретаріату планує діяльність СКУ, приймаючи

* *Тихенко Володимир Олександрович* – заступник директора Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

рішення на щорічних пленарних сесіях. Для ведення поодиноких важливих ділянок суспільно-громадської роботи Секретаріат створює ради і комісії. Екзекутивним органом Секретаріату є Президія.

З 2008 р. і донині СКУ очолює Президент Євген Чолій².

Перші спроби створити світову організацію українців почалися відразу після програних українських визвольних змагань. Вже у 1920 р. було створено ініціативний комітет із центрами у містах Женева (Швейцарія) та Відень (Австрія) для скликання Всеукраїнського національного конгресу в 1921 р. Але ця спроба не вийшла за межі дискусій, пропозицій та обміну думками. У 1923–1925 рр. ця ідея знову почала обговорюватися у м. Прага (Чехословаччина), було навіть створено Всеукраїнське політичне об'єднання, яке через політичні непорозуміння перестало існувати³.

1929 р. у Празі була організована Українська головна еміграційна рада, до якої увійшли не лише представники української еміграції з європейських країн, але й українська громада м. Шанхай (Китай). Рада поставила перед собою завдання оборони правових та матеріальних інтересів української еміграції, проведення різноманітних допомогових акцій у різних формах. Серед головних завдань були й задоволення культурно-освітніх потреб, проведення спільних акцій у загальнонаціональних справах, пропаганда української державно-національної ідеї на міжнародному терені. Серед заходів Ради були політичні акції в обороні прав українського народу у зв'язку з посиленням терору в Україні в 1930-х роках і Голодомором 1933 р. Рада припинила свою діяльність із початком Другої світової війни⁴.

1930 р. громадський і культурний діяч, правник, професор В. Приходько обґрунтував ідею необхідності скликання Всеукраїнського національного конгресу⁵. Згодом, 1932 р., у м. Львів відбулося кілька нарад, де було створено комісію з організації скликання конгресу. Але після проведення кількох засідань у м. Ужгород її робота припинилася.

Дискусія щодо створення Світового українського конгресу відновилася на межі 1940–1950-х років у країнах, де мешкали численні групи українців. Варто зазначити, що вже тоді у більшості країн, де жили українці, існували крайові надбудови, які об'єднували майже всі громадські організації своїх країн. Не можна оминати увагою українське жіноцтво, що випередило решту українського суспільства, створивши у 1948 р. Світову федерацію українських жіночих організацій (СФУЖО), яку очолила Олена Киселевська.

У 1947–1948 рр. до справи створення Світового конгресу українців долучилася Пан-Американська українська конференція (ПАУК). У листопаді 1947 р. ПАУК прийняв постанову: “докласти всіх зусиль для повного об'єднання всіх українських сил для однієї великої мети” і “започаткувати й піддержувати всяку іншу акцію, яка змагала б до

об'єднання й консолідації всіх українських сил поза межами України"⁶. 23–25 жовтня 1948 р. відбулася спеціальна нарада ПАУК у справі скликання СКВУ. Знову були прийняті відповідні постанови, але жодних практичних заходів у цьому напрямку не було, й справа на цьому знову завмерла.

17 травня 1957 р. на святкуванні 25-річчя Українського національного об'єднання у м. Торонто (Канада) пролунав заклик полковника А. Мельника⁷ щодо об'єднання всього українства у вільному світі: “Усі ми зацікавлені зусиллями українців американського континенту, завершеними через їхні крайові центральні, в створенні Пан-Американської української конференції. З не меншою радістю привітали б ми скликання, по майже 15 роках нашого існування, Світового конгресу українців, в якому взяли б участь представники українців із цілого світу”⁸.

Цю ж ідею підтримувала й Українська національна рада. У зверненні “До українського громадянства”, що вийшло 17 червня 1957 р. до 40-х роковин проголошення УНР в 1958 р., говорилося: “це свято найкраще відзначити скликанням і відбуттям Світового конгресу вільних українців, що мав би стати могутньою маніфестацією національно-державних прагнень українського народу перед вільним світом і потужним протестом проти поневолювачів України – московсько-большевицьких володарів Кремля”⁹.

З конкретною ініціативою скликання Світового конгресу і створення Світового союзу виступив Шостий Конгрес українців Канади (КУК). В резолюції було зазначено: “Шостий КУК доручає Президії КУК негайно порозумітися з Президією Українського конгресового комітету (УКК), щоб скликати впродовж найближчого часу конференцію ПАУК для оформлення підготовчого комітету для скликання Світового конгресу українців”¹⁰.

Наступним кроком у цій важливій справі стали рішення Восьмого КУК, що відбувся у 1965 р. Було висунуто пропозицію провести такий конгрес у 1966 р. на честь 75-ліття поселення українців у Канаді. Делегати одностайно вважали, що конгрес стане не тільки актом політичної демонстрації українців у діаспорі, не тільки виступить проти поневолення українського народу в Україні, але й, насамперед, доведе світу організаційне об'єднання всього життя українців за кордоном. А сам факт відбуття такого конгресу буде демонстрацією сили та зрілості зарубіжного українства. Остаточну всю підготовку конгресу було доручено ПАУК.

Наполеглива робота ПАУК у контакті з українськими надбудовами в Європі й Австралії увінчалась успіхом. СКВУ як об'єднання українських громадських організацій, як міжнародний орган усіх українців у Західному світі було засновано 16–19 листопада 1967 р. у м. Нью-Йорк. У роботі основоположного конгресу взяли участь 230 організацій, які

репрезентували всі ділянки релігійного, суспільно-громадського, культурно-освітнього й економічного життя української діаспори.

Головні завдання СКВУ були подані у його статуті, а саме: надавати всіляку можливу допомогу українському народові в його змаганнях за волю і державну незалежність, змагатися за здійснення прав українського народу згідно з Універсальною декларацією прав людини, координувати діяльність своїх членів згідно з постановами Першого й чергових Конгресів СКВУ, зберігати українську національну ідентичність та плекати і передавати з роду у рід українську мову, культуру, традиції тощо¹¹.

Починаючи з 1991 р., СКВУ зосередився на сприянні розвитку демократичних установ в Україні та допомозі українським громадянам у країнах, які були у складі колишнього Радянського Союзу.

Від 1993 р. Світовий Конгрес Вільних Українців перейменований на Світовий конгрес українців¹².

У складі документів, що надійшли на науково-технічне опрацювання, значний інтерес представляють документи громадсько-політичних організацій щодо підготовки та проведення СКВУ, а саме: листи, комунікати, звідомлення, записки для пам'яті, правильники (правила – *В. Т.*), проекти статуту, плани роботи, списки членів програмової комісії, численні вирізки з газет тощо.

Подальші спроби зі створення СКВУ відображено у збірнику документів програмової комісії підготовчого комітету Пан-Американської конференції, куди увійшли пояснення, комунікати, програми, конституції, доповіді, звернення, резолюції за грудень 1965 р., а також повідомлення Комітету українців Канади у справі участі в СКВУ за листопад 1967 р.

У складі документів – маніфест, звернення, проект резолюції, газетні повідомлення про Перший СКВУ (1967 р.), документи про підготовку та перебіг Другого (1973 р.), Третього (1978 р.), Четвертого (1983 р.), П'ятого СКВУ (1988 р.). Робота конгресів також представлена протоколами підготовчих нарад, програмами, списками організацій та делегатів, статутами, правильниками, прес-релізами, доповідями, списками керівних органів тощо. Найбільш повно та всебічно представлено підготовчу роботу та перебіг подій Третього конгресу. Між конгресами проходили Пленуми Секретаріату, що планували поточну діяльність СКВУ. Ця ділянка роботи представлена протоколами Пленумів секретаріату – VIII (1973 р.), IX (1975 р.), XI (1977 р.), XII (1977 р.), XIV (1980 р.), XVI (1983 р.).

У документах знайшла відображення й робота Президії Секретаріату. Вона розкривається через протоколи засідань, звіти про діяльність, плани роботи, листування з організаційних питань, повідомлення тощо. До складу документів увійшли персональні звіти про роботу Генераль-

ного секретаря, заступників Президента, членів Президії, голів комісій тощо. Окремо виділені документи, що стосуються роботи одного з очільників СКВУ – М. Плав'юка¹³. Крім листів, звітів, статей, інформацій до біографії М. Плав'юка, сюди долучені й листи з критикою його діяльності.

Другий СКВУ доручив Президії Секретаріату “встановити постійне бюро оборони людських прав в осідку ООН в Нью-Йорку і забезпечити його відповідними кваліфікованими силами і фондами”¹⁴. Нью-Йоркське бюро діяло під безпосереднім наглядом Президії Секретаріату. Його робота представлена місячними звітами, куди увійшли листи, прес-релізи, анкети, вирізки з газет за січень–серпень 1978 р. Листи, запрошення, бюлетені, звернення, повідомлення, обіжні листки, вирізки з газет, статті, що увійшли до складу документів, висвітлюють спільну роботу та взаємодію СКВУ з українськими конфесіями: православною, католицькою, євангелічною.

Велика група документів репрезентує діяльність різноманітних громадсько-політичних, культурних, молодіжних організацій та професійних об'єднань, що входили до складу СКВУ чи мали з ним спільні напрями діяльності. До цієї групи увійшли: листи, статuti, правильники, програми, декларації, протоколи засідань, звіти про роботу, постанови, резолюції, звідомлення, бюлетені, обіжники, запрошення, вирізки з газет та журналів. Здебільшого, це – документи, що розкривають організацію та проведення СКВУ, численних громадсько-політичних акцій, які проходили в різних країнах українського поселення, зокрема: зі вшанування жертв Голодомору, у справі оборони Києво-Печерської лаври, “Травень – місяць СКВУ”, “Українська родина”, “Один долар, але всі”, “Рік дитини”, “Деколонізація СРСР”, “Лінгвіцид”, до 1000-літнього ювілею Хрещення Русі-України та інші.

Широким спектром документів – правильниками, планами роботи, звітами, листуванням, закликами, бюлетенями, різноманітними списками, вирізками з газет та журналів показано роботу Статутової комісії, Світової координаційної виховно-освітньої ради, Ради для справ культури, Комісії прав людини, Світової ради суспільної служби, що активно діяли при СКВУ.

Найбільша кількість документів присвячена висвітленню методів та різноманітних форм роботи, здобуткам Комісії прав людини. Так, окрім планів роботи, звітів, листування Комісії прав людини, сюди увійшли документи про діяльність Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, Української Гельсінської спілки. Їхня робота показана установчими документами щодо принципів, предмета та методів роботи, списками та біографіями членів групи, звітами про роботу, прес-релізами, заявами, повідомленнями, статтями членів групи тощо. Сюди віднесено й документи щодо Белградської (1977 р.) та

Мадридської (1980 р.) конференцій: листи, доповіді, звернення, які показують активну участь представників від СКВУ в їхній роботі.

Значна кількість документів розповідає про відомих політичних в'язнів, борців за права людини – В. Мороза, П. Григоренка, В. Романюка, Ю. Шухевича, Л. Лук'яненка, С. та Н. Караванських, Н. та І. Світличних, О. Тихого та інших, а також про оборону прав людини, дисидентів, церкви в СРСР.

Ряд документів висвітлюють видавничу роботу СКВУ, розповідають про роботу зі ЗМІ. Сюди, крім листів, статей, замовлень, проектів брошур увійшли тексти до радіопередач, сценарії тощо.

Певну групу документів складають листи окремих українців до керівних органів СКВУ із зауваженнями, критикою та пропозиціями щодо поліпшення форм і методів роботи.

Фінансові звіти, звіти про грошові надходження, списки організацій, платників членських внесків, повідомлення про пожертви, листування з фінансових питань виділені в окрему групу, що висвітлює фінансово-господарську діяльність СКВУ.

Гармонійним доповненням до комплексу документів є брошури, буклети, журнали, що видавались СКВУ чи іншими організаціями, які з ним плідно співпрацювали. Крім того, представлені інші друковані матеріали, що були в колі зацікавлень СКВУ та використовувалися в їхній роботі. Спектр цих документів досить широкий: від матеріалів дебатів, спеціальних репортажів Конгресу США, Сенату Канади, резолюцій та бюлетенів Північно-Атлантичної Асамблеї до оглядів, звітів, текстів передач “Радіо Свобода” та “Радіо Свобода Європа”, бюлетені, дайджести, інформативні повідомлення, присвячені перебудові в СРСР, подіям у країнах Східної Європи тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що названі вище документи розширюють наші знання про діяльність СКУ – єдиної міжнародної надбудови українських громадсько-політичних організацій за кордоном. Документи висвітлюють основні етапи створення й діяльності, форми й методи роботи, здобутки, недоліки СКУ за значний, майже 50-річний, проміжок часу, і є важливим джерелом знань з історії зарубіжної україніки.

¹ Світовий Конгрес Українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://miok.lviv.ua/?page_id=5405. – Назва з екрана.

² Чолій Євген Ярославович (1959 р. н.) – канадський правник українського походження. Член палати адвокатів Квебеку (Канада) (з 1982), діяч української діаспори, з 2008 р. – президент Світового Конгресу Українців.

³ Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 36, оп. 1, спр. 12, арк. 8.

⁴ Там само.

⁵ Енциклопедія українознавства: Словникова частина / ред. В. Кубійович. – Париж–Нью-Йорк : Молоде життя, 1970. – Ч. 6. – С. 2346.

⁶ ЦДАЗУ, ф. 36, оп. 1, спр. 1, арк. 234.

⁷ Мельник Андрій Атанасович (1890–1964) – полковник армії УНР, військовий і політичний діяч, організатор формації Січових Стрільців у Києві, один із організаторів Української військової організації (УВО). З 1938 р. – голова Проводу Організації українських націоналістів (ОУН); в'язень німецьких концтаборів. З 1945 р. – в еміграції. Післявоєнний період свого життя присвятив боротьбі за консолідацію емігрантських сил.

⁸ ЦДАЗУ, ф. 36, оп. 1, спр. 1, арк. 234.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, спр. 6, арк. 159.

¹² Архівна україніка в Канаді: довідник / упоряд.: І. Матяш, Р. Романовський [та ін.]; Держкомархівів України, Укр. наук.-дослід. ін-т архів. справи та документознавства, Канад. ін-т укр. студій Альберт. ун-ту. – К., 2010. – С. 60–61.

¹³ Плав'юк Микола Васильович (1925–2012) – український політичний і громадський діяч в еміграції, останній Президент УНР в екзилі (1989–1992), п'ятий Голова Організації українських націоналістів (1979–2012), визначний публіцист, співорганізатор та один із президентів СКВУ.

¹⁴ Бюро СКВУ в Нью-Йорку // Третій світовий конгрес вільних українців 1978 / за ред. В. Вериги. – Торонто–Нью-Йорк–Лондон: видання Секретаріату СКВУ, 1988. – С. 260.

There are highlighted the process of creation, milestones and achievements of the Ukrainian World Congress (UWC) - one of the most influential public organization of Ukrainian Diaspora. The research is based on archival documents received to be deposited in the Central State Archives of Foreign Ukrainica. Also author gives brief overview of those documents.

Key words: World Congress of Free Ukrainians (WCFU); Ukrainian World Congress (UWC); Pan-American Conference; Ukrainian public organizations abroad; Ukrainian state and national idea; defense of human rights; the congresses; the Diaspora.